

Téma:

**NEGYEDÉVES SZAKPOLITIKAI
TANULMÁNY –
Kultúrpolitika**

Időszak:

2012. október

Dátum:

2012. november 10.

SZÁZADVÉG
ALLOTTVÁNY

SZÁZADVÉG
gazdaságkutató zrt.

STRATEGOPOLIS
KÖZMŰVELÉSI TANÁRSÁGI KUTATÓ ÉS TANÁRSÁGI KUTATÓ ZRT.

Az anyag az NFM_SZERZ/378/1 (2012) számú
szerződés teljesítésére készült.

Tartalom

Vezetői összefoglaló.....	3
Kultúrpolitika a kormányzati erőterben	5
Kormányzati szerepvállalás a kultúrpolitikában.....	8
Intézményi struktúra.....	10
Finanszírozás	14
Konfliktusok: Problématérkép.....	17
Kultúrpolitika, mint Budapest-politika és vidékpolitika	22
Nemzetközi kontextus.....	23
Swot-analízis	24

Vezetői összefoglaló

A kultúrpolitika kormányzati erőtéren belüli pozicionálásához feltérképeztük a stratégiai célkitűzések, a lehetséges hatalompolitikai előfeltevések és szándékok irányait. A területre vonatkozó legfontosabb stratégiai célkitűzésnek változatlanul a centrális politikai erőter koncepciójából következő megállapításokat látjuk. Ennek értelmében a kultúrpolitikát alapvetően a kormányozhatóság fenntartásának eszközeként tekinthetjük. A centrális politikai erőter kialakítása ugyanis a társadalmat megosztó szimbolikus kérdések és értékviták kontrollálásával törésvonalak politikai erőtéren kívül, az értelmiség, a kulturális elit körein belül tartását jelenti. A kormányzás fókuszába emelt nemzeti érdek teremti meg az erős politikai közösség alapjait, a kulturális törésvonalak feléledése a kormányzás feltételeire nézve jelenthet veszélyforrást. A kormányzás kultúrpolitikai céldimenziójában tehát **a kultúrharc percepciójának elkerülése** állhat.

A közelmúltban bekövetkezett vezetőváltás is következményekkel járt a területre nézve. Az új államtitkár karakterében, vezetési stílusában, célkitűzéseiben és választott eszközeiben is eltér elődjétől, így indokolt áttekinteni, milyen örökséggel vette át a tárcát. A kultúrpolitika a kormányzati szerkezeten belül meggyengült, beszűkült mozgástérrel rendelkező területnek bizonyult: decentralizált, párhuzamosságokkal és belső szerkezeti feszültségekkel terhelt intézményrendszer jellemezte az állandó forráshiánnyal küzdő, fókuszvesztett államtitkárságot. A kultúra területének jelentéktelenné válása a **kultúrával kapcsolatos diskurzus feletti kontroll elvesztéséhez vezetett**, a kulturális tematikát sokkal inkább az ellenzék uralta. A tárca belső feszültségei kormányzati szinten is érzékelhetővé váltak, a stratégiai fontosságú területek működésének biztosítása az államtitkárság struktúrájából való kiemeléssel vált lehetővé.

L. Simon László személyében a kultúrpolitikai erőter meghatározó szereplője került az államtitkárság élére, aki elsődleges célkitűzéseként az **erős és egységes kultúrpolitikai irányítás** visszaállítását jelölte ki. A kormányzás tartalmi kérdéseit megelőzi a kormányzás feltételeinek megteremtése. Az elemzés során **mozgástér bővítésére irányuló szándék** szerint vizsgáltuk az egyes szakpolitikai döntéseket. Az örökséghez való viszonyulás kényszerén túl meghatározónak látjuk az **intézményi háttér megerősítésére és az anyagi erőforrások bővítésére** vonatkozó lépéseket. A célhoz rendelt eszközök tekintetében nem látunk egységes képet: bár az intézkedések egy része a centralizáció felé mutat, az államtitkárság megerősítésének adott esetben tehetetlen jelentő, forrásigényes feladatok delegálása is célravezető eszköze lehet. Az államtitkárság pozíciói negyedéves időtávot tekintve is egyértelműen erősödtek,

bár az egyes intézkedések sikerességének megítélését mind az eltelt időtáv rövidsége, mind a nyilvánosság természetéből következő információhiány korlátozhatja.

Legfontosabb kormányzati relevanciájú tényezőnek változatlanul kultúrkampfos logika elkerülését látjuk. A **kultúrharc percepcióját erősítő, rosszul megválasztott konfliktusterekbe** való belépést megakadályozhatja az egységesebb, centralizáltabb irányítás. Megítélésünk szerint a kulturális élet szereplőinek szétartó részérdekeit egy egységesebb és fegyelmezettebb irányítással működő tárca hatékonyabban kezelheti. Fontos eszköz lehetne az értelmiség, a **véleményformáló elit egy részének pacifikálása**. Jelenleg a véleményformáló elit úgy tudja uralni a kultúrához kapcsolódó diskurzust, hogy a múlthoz való viszony kérdését a demokratikus elkötelezettség mércéjévé alakítja. Ennek következtében az ízléskérdések ítéletek és értékválasztások rendszerének válnak a részévé, politikai szándékok és érvrendszerek jelennek a kulturális tematika retorikai eszközei mögé bújtatva. A **kormányzat demokratikus elkötelezettségének megkérdőjelezése** különösen a nemzetközi kontextus tekintetében hatékony eszköz az ellenzék kezében, a kormányzat nemzetközi megítélését, a nemzetközi közvélemény befolyásolását saját belpolitikai cselekvőképtelenségének palástolására alkalmazhatja az ellenzék. Egy egységes, erős kultúrpolitikai vezetésnek az ágazati részérdekek összehangolásán túl a kulturális tematika erőteljesebb kontrollálására is hangsúlyt kell fektetnie.

Kultúrpolitika a kormányzati erőterben

A kormányzat kultúrpolitikára vonatkozó stratégiai elképzelései szempontjából meghatározónak látjuk a centrális politikai erőter hatalmpolitikai koncepcióját. A miniszterelnök 2009-es kötcsei beszédében¹ kifejtett koncepció a társadalmat megosztó értékviták helyét a politikai erőtéren kívül, az elit szűk körein belül jelöli ki. A centrális politikai erőter fenntartása így elsősorban a kulturális tematika meghatározása és kontrollálása felől értelmezhető. A centrális politikai erőter révén kijelölt stratégiai irány a kormányozhatóság feltételeként elengedhetetlen a stabilitás megteremtésében, s ezáltal a politikai cselekvőképesség biztosításában.

Ezek a megfontolások vezethettek ahhoz a helyzethez, hogy a kormányzás elmúlt két évében a kultúrpolitika lényegében nem jelent meg a kormányzati horizonton, vagy legalábbis erősen perifériára szorult. Az a megállapítás, hogy a kormányzás szempontjából a kultúrpolitika szinte láthatatlanná vált, nem jelentett prioritást, mind az intézményi szerkezet, mind a finanszírozási rendszer áttekintésével igazolható. A területet alapvetően széttagoltság, decentralizáció jellemezte, megjelentek intézményesített párhuzamosságok a kialakított szerkezetben, s a szakpolitikai döntések irányát egy egységes kormányzati elképzelés helyett sokkal inkább a széttartó részérdekek uralták.

Ezek a strukturális sajátosságok következhetnek egyfelől hatalmpolitikai megfontolásokból, másfelől pedig a kultúra területének háttérbe szorulásából, gyenge érdekérvényesítő képességéből. A kultúrpolitika egyértelműen nem tartozik az összkormányzati prioritások közé, ugyanakkor egy általánosabb, stratégiai jellegű megfontolás szorosan összefügg ezzel a területtel: a kultúrharc feléledésének, kialakulásának elkerülése. Válság idején különösen felértékelődik a politikai cselekvőképesség előfeltételének tekinthető stabilitás, melyet elsősorban egy erős politikai közösség képes biztosítani. A kormányzat által képviselt politikai közösség egységére nézve jelentős veszélyforrás lehet a kultúrkampfos logika kiéleződése. A leköszönő államtitkár önértékelése is tükrözi ennek a veszélyforrásnak a felismerését, államtitkári szerepvállalásának értékelésében ugyanis is eredményként emelte ki a kultúrharc mérséklését.²

A céldimenzió szintjére lefordítva tehát megjelent egy elvárás a kultúrpolitika felé, ez az elvárás azonban nem találkozott a hatalmpolitikai megfontolásokkal. A célkitűzéshez rendelt eszközök épp az elvárással ellenkező hatást fejtettek ki: az a logika, mely alapján a kormány-

¹ http://orbanviktor.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget

² <http://www.kormany.hu/download/5/c6/90000/Sz%C5%91cs%20G%C3%A9za%20levele.pdf>

zat érdekeivel ellentétben a társadalmat megosztó értékviták fókuszba kerülése, a kultúra területének háttérbe szorulásához vezetett. Ez azonban az eszközök megválasztását is meghatározta, így a decentralizáció a kulturális tematika feletti kontroll elvesztését eredményezte. A szakpolitikaként felfogott kultúrpolitika elosztási kérdéssé vált, annak ellenére, hogy a terület nagyban hozzájárulhatna az összkormányzati narratíva alakításához.

A kormányzati ciklus ritmusának megfelelően az első két év jelentős átalakításokkal járó időszakát a konszolidáció korszaka követi. Ezzel egyidőben a kormányzati struktúra kialakításában is változások következtek be, a kulturális tárca élén is személycsere történt. Szócs Géza hangsúlyosan értelmiségi szerepfelfogásával szemben L. Simon László sokkal szélesebb politikai tapasztalattal bír, beágyazottságában, érdekérvényesítő képességében elődjénél jobb pozíciókkal rendelkezik. Bár az új államtitkár karakterében, hátterében, szerepfelfogásában egyaránt különbözik elődjétől, úgy értékeljük, hogy ez a személycsere nem járt együtt a hatalmpolitikai célkitűzés, azaz a centrális politikai erőter koncepciójából következő kultúrpolitikai célkitűzések megváltozásával. A kultúrpolitika változatlanul a szakpolitikai dimenzióban értelmezve, legnagyobbreszt elosztási kérdésként jelenik meg a kormányzati horizonton. Következtetéseinket többek között arra alapozzuk, hogy sem a miniszterelnök részéről nem hangzott el nyilatkozat ebben a kérdésben, sem összkormányzati szinten nem történt semmilyen reflexió a tárca élén bekövetkezett személycserére, illetve a kultúrpolitika pozíciójának megváltozására. A miniszterelnök megszólalásait eddig sem jellemezte a kultúrpolitikai döntést igénylő kérdések képviselője, illetve ilyen kérdésekre való reflektálás. Ez is mutatja, hogy a kultúrpolitika kívül esik a kormányzat stratégiai gondolkodásán, nem kifejezetten erőforrásként, inkább forrásigényes, s ezáltal konfliktusoktól terhes területként lehetne definiálni a kormányzati logika alapján.

A miniszterelnök és a kormányzat részéről egyaránt tulajdonképpen reflektálatlan maradt a kulturális tárca élén bekövetkezett váltás, L. Simon László kijelentései ugyanakkor nyilvánvalóan ambícióról árulkodnak. Hivatalba lépését követően egy interjúban úgy nyilatkozott „Van nyolc évre való munícióm, de most az az elsődleges feladat, hogy egy erős államtitkárságot szervezzek.”³ Kétségtelen, hogy az államtitkár rendelkezésére álló erőforrások valóban komoly muníciót jelenthetnek, hiszen egy személyben tölti be a kultúrpolitika két kiemelkedő fontosságú intézményesített posztját: államtitkári pozíciója mellett a Nemzeti Kulturális Alap alelnöke. Hivatalba lépése után legfontosabb feladatként azt jelölte meg, hogy az államtitkárságot megfelelő háttérintézményi támogatottsággal bíró, erős, hatékony szervezetté formálja, mert enélkül a kultúrpolitikai víziók nem valósulhatnak meg.⁴ Az ambíció iránya tehát a kulturális tárca mozgásterének bővítése felé mutat, amit a politikai szereplő szintjén a hatalomgyakorlás feltételeinek megteremtésére irányuló törekvésként is értelmezhetünk.

³ <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=569983>

⁴ <http://kultura.hu/main.php?folderID=911&articleID=327835&ctag=articlelist&iid=1>

A kormányzás feltételei nem állnak fenn minden esetben, megteremtésük és folyamatos fenntartásuk nélkül a tartalmi kérdések nem kerülhetnek a kormányzás középpontjába. A kulturális ágazat kormányzaton belüli pozíciója mindenképp erősítésre szorult, és a finansziális feltételek biztosítását tekintve már most sikeresnek mondható. Az intézményrendszer centralizálására illetve a háttérintézményi támogatottság erősítésére való törekvés sikerességének megítéléséhez azonban még nem telt el elég idő. A finanszírozás terén elért eredmények értelmezése is hosszabb időtávot kíván: a költségvetési támogatás növekedése jelezhet új kultúrpolitikai célkitűzéseket és a kormányzati prioritások megváltozását, ugyanakkor egy másik lehetséges olvasat szerint a támogatások növekedése jelezheti az új vezetés felé megnyilvánuló kormányzati bizalmat. Összességében mégis úgy látjuk, hogy az anyagi források megnövekedése ellenére sem beszélhetünk paradigmaváltásról a kultúrpolitika stratégiai szerepével kapcsolatban, az államtitkárság pozíciója azonban egyértelműen erősödött a kormányzati szerkezeten belül. Így az új államtitkár erőfeszítései is sikeresnek bizonyulnak a feltételek megteremtésének és a mozgástér bővítésének tekintetében.

A monitoring fókuszában az új szereplő belépésével átalakuló kultúrpolitikai erőter változásainak leírása és elemzése áll. A monitoring ehhez áttekinti a vizsgált időszak kultúrpolitikai relevanciájú döntéseit mind az intézményi struktúra, mind a finanszírozás tekintetében, majd a konfliktusok és felületeik áttekintésével felrajzol egy problématerképet, külön hangsúlyt fektetve a lehetséges veszélyforrásokra. A kiválasztott események bemutatása hangsúlyozottan nem törekszik teljességre, a példák illusztratív funkciót szolgálnak, kiválasztásukat a kormányzati logika fókuszba állítása magyarázza. Ugyanezen megfontolások mentén a kormányzati stratégiára vonatkozó feltevések forrása nyilvános cselekvési program hiányában a politikai beszédcselekvés lesz, így az elemzés nagyrészt a kultúrpolitikai erőter szereplőinek releváns kijelentéseire támaszkodik.

Kormányzati szerepvállalás a kultúrpolitikában

A kormányzati szerepvállalás tekintetében a vizsgált időszakot alapvetően a kultúra pozíciójának erősödése felől lehet értelmezni. A kormányzati erőteret nézve elmondhatjuk, hogy a politikai szereplők személyes beágyazottsága, kormányzati struktúráján belüli helyzete nem független az általuk képviselt terület pozíciójától. A politikai szereplők kapcsolati rendszere és beágyazottsága a szakpolitikai terület szempontjából vizsgálva egy lehetséges erőforrásnak tekinthető. Ebben az értelmezési keretben kezelhetőek Szócs Géza azon kijelentései⁵, melyek a miniszterelnökkel való személyes kapcsolatára vonatkoztak. Hasonló jelentősége lehet annak is, hogy L. Simon László beiktatását követően a miniszterelnök személyes látogatást tett az államtitkár agárdi birtokán⁶. Az említett példák egyaránt azt illusztrálják, hogy a személyek jelentősége a politikában semmiképp nem rendelhető alá az intézmények szerepének.

A kormányzati struktúrában stabilitást jelentő intézményi kereteket mindig értékorientált, személyes ítéletek és érdekek által is vezérelt személyek töltik meg tartalommal. Egy adott politikai szereplő erőpozíciója azonban nem kizárólag személyes felemelkedését szolgálja, az általa képviselt szakpolitikai terület pozíciója is erősen kötődni fog a személy érdekérvényesítő képességéhez. A gyenge szereplők által képviselt területek így értelemszerűen kevesebb erőforrással is rendelkeznek. Ha megfigyeljük a vizsgált időszak konfliktusterének jellemzőit, látható, hogy a legfontosabb konfliktusfelületet az újonnan belépő politikai szereplő személye, nagyobb részben a megvalósított ambíciók és jelzett szándékok, kisebb részben a személy ellen irányuló támadások uralták. A konfliktusok tehát kevésbé a szakpolitikai racionalitás mentén fogalmazódtak meg, mint inkább a személy és a kifejezett ambíció ellenében.

Az államtitkár tevékenységét és megszólalásait az intézményes keretek átvételének időszakában egyértelműen a tudatos építkezés és a hatalomgyakorlás feltételeinek megteremtésére irányuló törekvések jellemezték. A feltételek megteremtése szükségszerűen megelőzi a tartalmi kérdések kibontakozását. Összességében elmondhatjuk, hogy bár a kormányzati prioritásokban lényegében nem látunk változást, a kultúra területét képviselő személy pozíciójának megerősödése magával hozhatja a szakpolitikai terület erősödését is.

Mivel az elemzés legfontosabb előfeltevése a kormányzás természetének tiszteltben tartása, szükségesnek látjuk a kormányzati szerepvállalás jelentőségének értelmezését. A kormányzás természetéből következően a mindenkori kormányzat erőfeszítéseket tesz, hogy az

⁵ <http://mozgovilag.com/?p=4420>

⁶ <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=182033>

egyreszterületek jellemző működési módját a kormányzati logikához igazítsa, így a kultúrpolitikai erőterében is megfigyelhetőek hasonló folyamatok. Az adott szakterület saját racionalitásából kiindulva az ilyen törekvéseket a szakpolitikai kérdésekbe való állami beavatkozásként értelmezheti, mivel a szakpolitikai logika képes éles határvonalat felállítani szakmai és politikai érvelés között. A kormányzás logikája felől közelítve az ilyen distinkciók értelmezhetetlenek. (A szakmai és a politikai szempontok összeegyeztethetőségének problémájára utal L. Simon László megjegyzése egy, a kinevezését követő interjúban: „Értelmiségiként, elemzőként én is status quo megőrzéséért harcoltam, de most más pozícióból is látom a rendszert és a számokat.”⁷⁾

Ebből az eltérő szemléletből feszültségek származhatnak a központi kormányzat és egy szakpolitikai részterületek, társadalmi részérdekek képviselői között, mely feszültségek jellemzően az intézményi-személyi kérdések és az anyagi erőforrások feletti rendelkezés esetében kerülnek felszínre. Ez a két terület a kormányzat és a szakpolitikai szféra két legfontosabb érintkezési felülete, maga az államtitkár is tett az állami szerepvállalás felületeire vonatkozóan hasonló szemléletű megállapításokat. Véleménye szerint az állam két dologgal tudja kifejezni saját kulturális identitását: az egyik a kitüntetési politikája, a másik pedig a támogatási politikája.⁸ Kitüntetési politika alatt azonban nem csak az állami kitüntetések adományozását, hanem az intézményi keretek kialakítására, ezen belül is főként a személyi kérdések, a kinevezések kézben tartására irányuló törekvéseket is érthetjük. A támogatási politika hasonlóan fontos eszköze a kormányzati szerepvállalásnak, mivel az anyagi támogatás irányítása és felügyelete nagyban hozzájárulhat a kultúrpolitikai célkitűzések megvalósításához, ideális esetben leköveti a kormányzat kultúrpolitikai prioritásait. A kormányzati szerepvállalás kevésbé intézményesített, de szintén kiemelkedő fontosságú eszköze a kultúrával kapcsolatos diskurzus, s a szimbolikus kérdésekhez kapcsolódó jelentésadási verseny uralása. Amennyiben a politikát versengő valóságértelmezések küzdelmeként tekintjük, világossá válik az értékviták kontrollálásának, a jelentős részben a média által meghatározott közvélemény uralásának politikai igénye. Ez a megfontolás a centrális politikai erőter elképzelésével is összhangban van, mely az értékviták feloldására, a közvélemény horizontján és a politikai erőterén kívül tartására irányul.

⁷ <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=569983>

⁸ <http://mozgovilag.com/?p=4420>

Intézményi struktúra

Az intézményi szerkezetben bekövetkezett változások közül kiemelkedik két intézkedés, melyek alapjaiban változtatták meg rendszerek működését. A megyei múzeumi rendszer és az örökségvédelem átalakítása hasonló tendenciákat jelez, a decentralizáció irányába mutatnak, szemben az államtitkár által hangsúlyozott egységes irányítás elképzelésével.

A közgyűjtemények helyzetének rendezése egy hosszú, feszültségekkel és bizonytalansággal terhelt átmeneti időszak lezárása. Az Országgyűlés október 8-án fogadta el a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény módosítását, mely alapjaiban változtatja meg a múzeumi rendszert. A módosítás szerint 2013. január 1-jétől a megyeszékhely városok fenntartásába kerülnek azok a megyei múzeumok és könyvtárak, amelyeket a megyei önkormányzatok konszolidációjáról szóló törvény helyezett állami tulajdonba 2012 januárjától. Ezek a múzeumok a továbbiakban megyei gyűjtőkörrel rendelkező városi múzeumként működnek majd, így többek között a megye teljes területén végezhetnek régészeti feltárásokat. A kisebb településeken működő, korábban megyei fenntartású muzeális intézmények a székhely szerint illetékes települési önkormányzatok fenntartásába kerülnek. Ezen múzeumok nagy része rendkívül alacsony látogatottságú, de ugyanakkor ezek az intézmények kezelik a magyar műkincsállomány közel felét. A tárca hatásköreiből megmarad a megyei hatókörű múzeumok igazgatói kinevezései esetében az egyetértési jog, azonban ennek gyakorlását a törvény harminc napban korlátozza.

Ezzel a megyei rendszer gyakorlatilag megszűnik, s a múzeumok az amúgy is jellemzően forráshiánnyal küzdő önkormányzatok fenntartásába kerülnek. Az önkormányzati fenntartás bizonytalanságai több intézkedésből is érezhetőek. Egyrészt a korábbi megyei múzeumi rendszer 218 egységéből a minisztérium tíz olyan múzeumot saját fenntartásába von, melyeket a település eltartóképességét meghaladó, vagy speciális gyűjtőkörű intézményeknek minősítettek. (A Magyar Nemzeti Múzeum filiáléjaként fog működni a békési Vésztő-Mágor Történelmi Emlékhely és a Csolt Monostor Középkori Romkert, a nagycenki Széchenyi István emlékkiállítás, a Báthory István Múzeum valamint a szabolcsi Vay Ádám muzeális gyűjtemény. A sátoraljaújhelyi Magyar Nyelv Múzeumának anyaintézménye a Petőfi Irodalmi Múzeum lesz, a Pákozdi Csata Emlékkiállításnak a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a somogyi Zichy Mihály emlékháznak a Szépművészeti Múzeum, a Somogy megyei Szabadtéri Néprajzi Gyűjteménynek a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. A zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum és a gyöngyösi Mátra Múzeum pedig a Magyar Természettudományi Múzeumhoz fog tartozni.) Másrészt az önkormányzati fenntartásba került múzeumok vagyona a továbbiakban is állami tulajdonban marad, azt a múzeumok térítésmentesen használhatják.

Az államtitkár ugyanakkor felvetette az ingatlan vagyon önkormányzati tulajdonba kerülésének lehetőségét. A nehéz anyagi helyzetben levő önkormányzatok múzeumfenntartó tevékenységéhez az állam forrásokat is rendel, az új feladatok ellátásához szükséges feltételeket biztosítandó. A törvénymódosítás költségvetési háttérét a monitoring külön fejezetben tárgyalja.

Hasonló nagyságrendű átalakításról beszélhetünk az örökségvédelem esetében is. Az örökségvédelem 2001 óta a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal hatáskörébe tartozott, ideértve a régészeti, műemlékvédelmi, műkincsvédelmi és világörökséggel kapcsolatos hatásköröket. Az örökségvédelem átalakításával a Hivatal hatásköreinek jelentős részét a Belügyminisztérium (BM) és a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) veszi át: az építésügyi és a régészeti hatósági ügyek és az ezekhez kapcsolódó felügyeleti feladatok első fokon a fővárosi és megyei kormányhivatalokhoz, másod fokon a Budapest Főváros Kormányhivatalában létrejött kulturális örökségvédelmi irodához kerülnek. Így a jövőben a hatósági jogkörök a KIM-hez tartoznak, a kormányzati felügyelet pedig a BM-hez tartozik majd, az örökségvédelemért felelős miniszteri feladatokat a belügyminiszter látja el. A szakhatósági engedélyek kiadása mellett a régészeti lelőhelyek és a műemlékek nyilvános adatbázisa is a kormányhivatalokhoz kerül. A jogutódjaként létrehozott szervezet, a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ hatáskörébe tartoznak a kulturális javakkal kapcsolatos hatósági ügyek, többek között például a műtárgyak védetté nyilvánítása, kiviteli engedélyei, a világörökségi funkciók, a határon túli örökség kezelése valamint nemzetközi feladatok. Az újonnan létrehozott szervezet elnöke Cselovszki Zoltán lesz. Október 31-ével a Forster Gyula Központba olvad a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága is.

L. Simon László az örökségvédelem intézményi kereteinek átalakításáról nyilatkozva az eljárások egyszerűsítésének és gyorsításának igényével indokolta a változtatásokat. Meglátása szerint mind a régészeti feltárás, mind az épített örökség megóvása szempontjából lelassult és bonyolult a hatósági engedélyeztetési folyamat, továbbá számos területen a korrupció lehetőségét veti fel. Az eddigi szabályozás szerint a földmunkával járó beruházások megkezdése előtt kötelező volt leletmentő régészeti feltárást végezni, melyet azonban kétszer harminc napban és legfeljebb 200 millió forintnyi ráfordítandó összegben korlátoztak. Az új szabályozás szerint a nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások esetében az örökségvédelmi iroda az örökségvédelemmel összefüggő szakhatósági eljárás lefolytatása nélkül hozhatja meg döntését. Az intézkedésekből kiolvasható kormányzati prioritások az örökségvédelmi szempontokat a gazdasági érdekek mögé helyezik. Ebben az értelemben az örökségvédelem átszervezése az összkormányzati szempontok érvényesülését jelzi, a kulturális ágazat részére ugyanakkor végső soron veszteséget jelent. Erre utal az államtitkár több kapcsolódó nyilatkozata⁹ is, melyek a tárca presztízaveszteségének relativizálásaként is

⁹ http://index.hu/belfold/2012/10/05/a_kormany_dont_a_kulturalis_allamtitkar_vegrehaj/

értelmezhetőek. Az Index kérdéseire válaszolva nyomatékosította, hogy kezdeményezés nem az államtitkárságtól indult, az előterjesztést a KIM és a BM közösen jegyezte, államtitkárként azonban a kormány döntéseinek végrehajtása a feladata. Érdekes összevetni nyilatkozatát („nem érdemes beleesni abba a hibába, amibe a legtöbb politikus szokott, hogy a maga feladatát és erejét az alapján méri, hogy hány intézmény tartozik hozzá és mennyi forrás felett diszponál”) korábbi, beiktatását követő nyilatkozatával¹⁰, melyben az államtitkárság megfelelő háttérintézményi és költségvetési támogatottságának fontosságáról szól. Bár az átalakítást a kulturális ágazat felől nézve a mozgástér bővítésével ellentétes irányúnak tekinthetjük, összkormányzati nézőpontból racionálisnak tekinthető a kulturális szempontok háttérbe helyezése a gazdasági racionalitással szemben. A közgyűjteményi rendszer átalakítása is hasonlóan értékelhető. Kérdéses ugyanakkor, hogy az intézményi szerkezet ismertetett újragondolása nem teremt-e indokolatlanul nagy felületet a gazdasági nyomásgyakorlás lehetőségének.

Az intézményi szerkezet áttekintésében az elsődleges elemzési szempont az államtitkárság mozgásterének változására irányuló folyamatok feltérképezése. Ebbe az értelmezési keretbe illeszkedik a kormánybiztosok státuszának kérdése is. A kultúra területét a stratégiai fontosságú kérdések kiemelése jellemezte az államtitkárság hatásköréből, ezt jelezte az a megoldás is, hogy számos terület irányításáért kormánybiztos illetve miniszterelnöki megbízott felelt. Augusztus 31-ével Baán Lászlót és Ókovács Szilvesztert is indoklás nélkül felmentették kormánybiztosi tisztségéből. Baán Lászlót 2011 szeptemberében nevezték ki az új nemzeti közgyűjteményi épületegyüttes, a múzeumi negyed koncepciójáért felelős kormánybiztossá. A tavaly őszi kormányhatározat szerint Baán László kormánybiztosi megbízatása – Szépművészeti Múzeumbeli főigazgatói teendőinek meghagyása mellett – 2013. szeptember 30-ig szólt volna. Feladatait a továbbiakban nem a miniszterelnökség, hanem az Emberi Erőforrás Minisztériuma felügyeli. Ókovács Szilvesztert 2011 augusztusában nevezte ki kormánybiztossá a miniszterelnök a Magyar Állami Operaház irányításával kapcsolatos feladatok ellátására az intézmény főigazgatói munkakörének betöltéséig, de legfeljebb kétéves időtartamra. Balog Zoltán kormánybiztosi státuszának megszűnése után szeptember 1-jétől az intézmény megbízott főigazgatójának nevezi ki Ókovácsot. Mindkét lépés abba az irányba mutat, hogy a kormányzat számára stratégiai fontosságú kérdések felügyelete visszakerült a minisztérium, és ezáltal az államtitkárság vonzáskörzetébe, ezzel is erősítve az államtitkárság pozícióit.

Szintén a mozgástér növelésére irányuló szándéokra mutat a Balassi Bálint Intézet illetve a külföldi magyar intézetek helyzetének kérdése. Az államtitkár beiktatását követően több alkalommal utalt rá, hogy a Balassi Intézetet, mely jelenleg a KIM háttérintézményeként működik, szívesen látná a tárcánál. Nyilatkozatában¹¹ úgy vélekedett, hogy a Balassi Intézettel

¹⁰ http://www.litera.hu/hirek/l_simon_laszlo_a_kultura_egyseges_iranyitasat_helyre_kell_allitani

¹¹ http://www.litera.hu/hirek/l_simon_laszlo_a_kultura_egyseges_iranyitasat_helyre_kell_allitani

kapcsolatban rövidtávon változásokat lehet elérni, eddig azonban nem láttunk a nyilvánosság számára is elérhető előrelépést a kérdésben. Az államtitkár érvelése szerint a külföldi magyar kulturális intézetek létrejöttüktől fogva a kulturális tárcához tartoztak, és a magyar értelmiség részéről is megfogalmazódott az elvárás, hogy ez a jövőben is így legyen. A háttér-intézményi támogatottság erősítésének racionális lépése lehet a Balassi Intézet tárcához való visszakerülése.

Az államtitkárság autonómiáját erősítheti a kitüntetési rendszer átalakítása és a művészeti középdíjak presztízsének növelése is. A kitüntetési rendelet módosítása a Kossuth-díj alatti művészeti középdíjakat érintené, egy egységesebb kitüntetési rendet kialakítva. Az elmúlt évtizedben a kitüntetések száma és az ezekkel járó díjazás devalválta az állami elismerések értékét. A díjazottak száma csökkenne, a kitüntetésekkel azonban jóval komolyabb anyagi elismerés járna. A szakmai szervezetek javaslatára a miniszter jelölné ki a díjakról döntő kuratóriumok tagjait. A rendelet előkészítését egyeztetések előzték meg a szakmai szervezetek képviselőivel, ennek ellenére négy előadóművészeti szervezet - a Magyar Színházi Társaság, a MASZK Országos Színészegyesület, a Színházi Dolgozók Szakszervezete és a Magyar Színház-rendezői Testület - nyílt levélben fordult L. Simon Lászlóhoz. A színházi szakmai szervezetek, bár örömmel fogadják a színházművészeti középdíjakkal kapcsolatos presztízsnövelő lépéseket, nem értenek egyet sem a díjak számának, sem a díjakat odaítélő kuratóriumok taglétszámának tervezett csökkentésével. Megfogalmazott javaslatuk szerint a díjakkal járó pénzösszegek csökkenjenek a tervek szerinti felére, ám maradjanak meg az eredeti keretszámok. Az államtitkár válaszelevelében jelezte: fenntartja a művészeti középdíjakkal kapcsolatos álláspontját, az új rendelet már nem változhat. Emlékeztetett továbbá, hogy a művészeti szervezetekkel korábban egyeztetett a tervezett változásról, ekkor nem jelezték kifogásaikat.

Finanszírozás

A 2013-as költségvetés keretszámai alapján sikerült javítani a kulturális terület finansziális pozícióin az államtitkárság új vezetésének. Az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága elfogadta a jövő évi költségvetés tervezetét, amelyben 12 százalékkal, 33,1 milliárd forintra nő az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kulturális Államtitkárságának költségvetési kerete¹². Nem csak az államtitkárság büdzséje, hanem összességében a kormányzat által kultúrára fordított költségvetési források emelkednek. A Nemzeti Kulturális Alap jövőre 10,7 milliárd forinttal gazdálkodhat, mely 90 százalékban az ötöslottó szerencsejáték adójának bevételeiből származik. Jelentős, 2,45 milliárdos támogatással bír a Magyar Művészeti Akadémia (MMA), az államtitkár az MTI-nek nyilatkozva azonban kiemelte: az MMA köztestület, amely természetesen nem folytat önálló kultúrpolitikát. Az MMA a tárcától függetlenül működő szereplője a kultúrpolitikának, mely a költségvetés tervezete szerint a korábbi támogatáshoz képest jelentősen növekvő anyagi támogatással bír. Az államtitkár kijelentésével jelezte a kultúrpolitikai erőter általa kívánatosnak tartott hierarchiáját, hangsúlyozva kizárólagos hatáskörét a hivatalos kultúrpolitikai irányvonal formálására. Az államtitkárságtól szintén függetlenül működő Magyar Nemzeti Filmalap 5,1 milliárd forintos támogatással számolhat, míg a Balassi Bálint Intézet 3,6 milliárd forinttal. A települési önkormányzatok kulturális feladatainak ellátására 17,6 milliárd forintos előirányzat szerepel. Az előadóművészeti törvény végrehajtásával kapcsolatos feladatokra 1,1 milliárd forint jut majd. A kulturális bizottság hétfőn megszavazta továbbá Gyimesi Endre javaslatát, miszerint lottóbevételei 10 százalékának erejéig az NKA fenntartási támogatást biztosíthat állami kulturális intézmények számára.

A közgyűjteményi rendszer átalakításának anyagi feltételei a következőképpen alakulnak: a megyeszékhelyek, melyek a megyei gyűjtőkörrel rendelkező, központi múzeumok fenntartói lesznek, 2,4 milliárd forintnyi támogatásra számíthatnak. A megyeszékhelyeken kívül, kisebb települések fenntartásába kerülő múzeumok 1 milliárd, az állami múzeumok filiáléjaként működő 10 múzeum pedig 700 millió forintnyi támogatást kap majd. Az önkormányzatok kulturális feladatainak ellátását a tárca pályázatokon és érdekeltségnövelő támogatásokon keresztül is segítené. A megyei múzeumok vagyoni helyzetéről szólva fontos kiemelni, hogy az önkormányzati fenntartású múzeumok ingó és ingatlan vagyona az átalakítás ellenére állami tulajdonban marad. L. Simon László felvetése szerint az ingatlanok helyzetét a tárca a tapasztalatok összegzése után újratárgyalhatja.

¹² http://www.mkogy.hu/irom39/07655/adatok/2013_tvjav_0615.pdf

A kulturális terület fontos finanszírozási intézménye is átalakult a tárca vezetését érintő változásokkal párhuzamosan. Az NKA független pénzalapként működik, melytől nem vonható el forrás, így a működését megváltoztató törvénymódosításnak értelemszerűen súlya és adott esetben anyagi következménye van. A vonatkozó törvénymódosítás értelmében négyéves időtartamra alelnök is kinevezhető a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) élére, aki a jövőben az elnök általános helyettese lesz, de önálló feladatköröket is kap. A NKA elnöki tisztét betöltő ágazati miniszter eddig a feladatot delegálhatta, a jövőben azonban ezt nem teheti meg, vagyis az alap elnöke a mindenkori kulturális miniszter lesz. Változás még, hogy az NKA irányító szervének, azaz a bizottságának az alap elnöke és alelnöke is tagja lesz. Az elnök és az alelnök feladatait végrehajtási rendelet határozza majd meg, valamint a pályázatokat elbíráló szakmai kollégiumok létrehozásának szabályait is rendeletben alkothatja meg. A leghevesebb bírálatot az váltotta ki, hogy a változtatások értelmében az alap elnöke és alelnöke indoklás nélkül megsemmisítheti, vagy megfontolásra visszaküldheti a kollégiumok pályázatokkal kapcsolatos döntéseit.

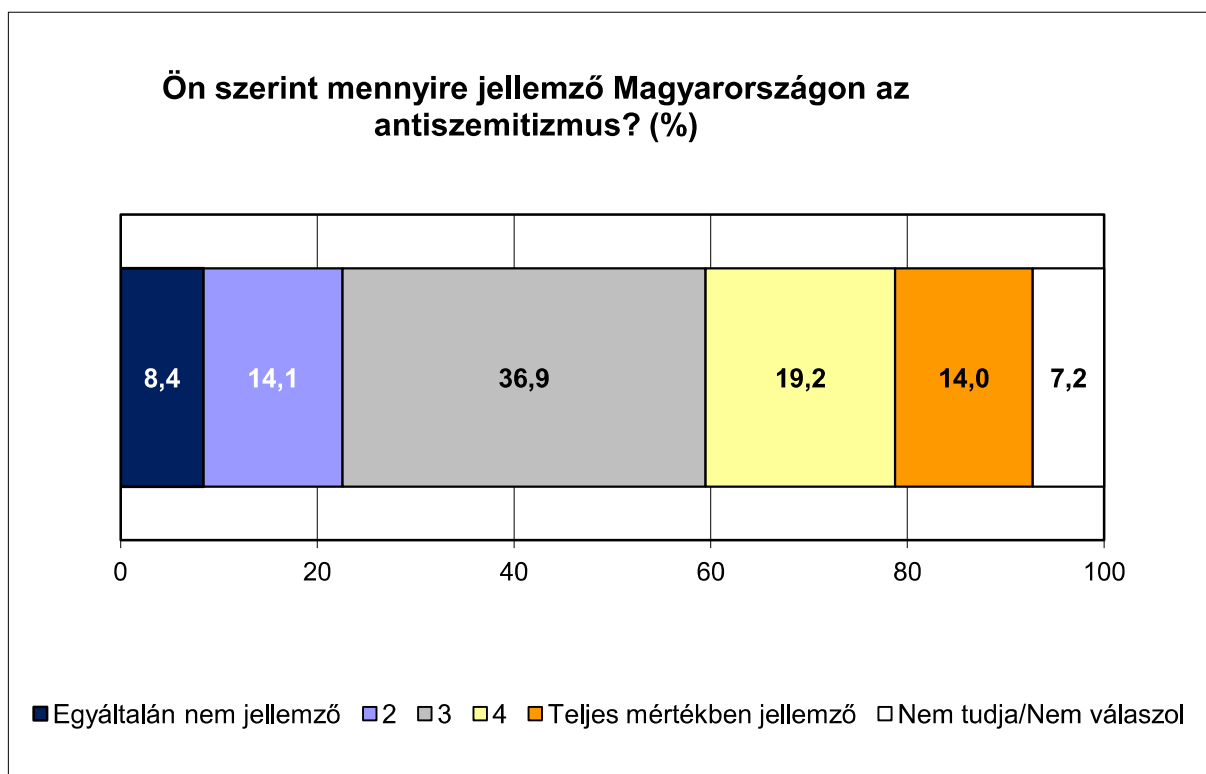
A filmszakma finanszírozása nagyrészt a Filmalap felelősségi területe, az államtitkárság csak korlátozottan vesz részt a magyar filmszakma anyagi feltételeinek biztosításában, az artmozi hálózat kérdése azonban alapvetően az államtitkárság hatáskörébe tartozik. A Magyar Mozgóképi Közalapítvány megszűnésével nem kapnak állami támogatás az artmozik, ehelyett pályázati rendszerben juthatnak forrásokhoz, anyagi helyzetük az elmúlt időszakban meglehetősen bizonytalan. Közel 200 millió forintos támogatással segíti az artmozikat az NKA, amelynek idei bevételei várhatóan jelentősen meghaladják a tervezett összeget. Az NKA Vizualis Művészetek Kollégium öt témában ír ki pályázatot az artmozik számára: magyar és európai artfilmekből összeállított sorozatok, filmhetek támogatására 80 millió, filmklubok támogatására 10 millió, infrastrukturális fejlesztésekre 20 millió, a digitális átállás támogatására 35 millió, koprodukciós és külföldi artfilmek forgalmazására 50 millió forintot szánnak. Pályázattal segíti az artmozik versenyképességét az Emberi Erőforrások Minisztériuma is. A 100 milliós keretből maximum 12,5 millió forint vissza nem térítendő támogatást nyerhet egy-egy intézmény digitalizálásra. A minisztérium az artmoziknak a hagyományos filmtekercsről a digitális vetítésre és a térhatású 3D technológiára való átállását kívánja támogatni. A pályázatra azok az önkormányzati tulajdonban lévő, vagy önkormányzati támogatóval rendelkező mozik jelentkezhettek, amelyek legfeljebb 5 termesek, legalább 25 százalékos ön-részt vállalnak, és nem rendelkeznek érvényes, ún. virtuális kópiadíj megállapodással. A pályázat elnyerőinek vállalniuk kell, hogy a fejleszteni kívánt mozit két éven keresztül „art” funkcióval működtetik.

Az előadóművészeti-törvény módosításával 2013-ban életbe lépő változások alapján a szervezetek támogatása a korábbi hat helyett három kategóriában valósul majd meg: a nemzeti, a kiemelt és a pályázati kategóriában, melyek közül az első két kategória kaphat normatív támogatást, pályázati kategóriába besorolt szervezetek csak pályázati támogatásban részesülhetnek. A finanszírozás szempontjából is jelentőséggel bírhat a főváros és az állam közötti színházcserek lehetősége. Mind az államtitkár, mind Csomós Miklós kultúráért felelős főpolgármester-helyettes többször utalt a két fél között folyó tárgyalásokra. A fenntartó-váltás szóba került a Budapesti Operettszínház esetében, mely a fővárostól a kulturális tárcához kerülhet, a Trafó Kortárs Művészetek Háza átadása azonban már nincs napirenden, marad a fővárosnál, a Pesti Magyar Színház pedig a tárcától kerülhet a fővároshoz. A Trafó kapcsán fontos megemlíteni, hogy az intézmény jövője nem csak a fenntartó szempontjából látszik stabilizálódni: közel egy év után Nagy József személyében ügyvezető igazgatót neveztek ki az intézmény élére.

Konfliktusok: Problématérkép

A problématerkép felrajzolásában a kormányzati prioritások, a támogatottságot befolyásoló tényezők jelentik a legfontosabb tájékozási pontokat. Meglátásunk szerint a kormányzati érdek az értékviták felszámolását vagy marginalizálását, az értelmiség pacifikálását, közvélemény tematizálását diktálja. A vizsgált időszakban ezek nem vagy csak részben teljesültek, változatlanul az ellenzék tudta uralni a kulturális erőter strukturálását. Mivel az ellenzék a belpolitikai arénában hosszú ideje nem tud kormányképes alternatívát és számottevő társadalmi támogatottságot felmutatni, alapvető érdeke a problémafókusz Magyarországon kívülre helyezése. Ebben a múlthoz való viszony problematizálása, s ez által a kormányzat demokratikus elkötelezettségének megkérdőjelezése eddig is alkalmas eszköznek bizonyult.

Az ellenzék sikeresen tudta átalakítani a szimbolikus kérdéseket a kormányzat szabadságjogok melletti elkötelezettségének mércéjévé. A belpolitikai viszonylatban erőtlen ellenzék képes volt befolyásolni a kormányzat nemzetközi kontextusát, amikor a nemzetközi közvéleményt hívta segítségül. A Századvég szakpolitikai közvélemény-kutatásának eredményei is alátámasztják, hogy az antiszemitizmus-kérdés és a kormányzat antidemokratikus jegyeinek hangsúlyozása alapvetően értelmiségi vitának tekinthető, nem áll mögöttes valós, a közvélemény ingerküszöbét elérő probléma. Azonban a nemzetközi közvélemény felől közelítve mégis számottevő következményekkel járhat: a nemzetközi kontextus alakítása könnyen vezethet a kormányzat elszigetelődéséhez.

A fenti megfontolások alapján a következőkben három problémát mutatunk be, melyek különböző szempontból világítanak rá az említett jelenségekre.

Az Új Színház igazgatójának kinevezése körül kialakult polémia hosszú időn keresztül tematizálta a sajtót, az induló színházi évad ismét lehetőséget jelentett a színház működését övező kritikai hangok és félelmek felélesztéséhez. Az Új Színház ugyanis Csurka István A hatodik koporsó című darabját tervezte műsorára tűzni, mely darabnak antiszemita, rasszista olvasata is van. A tervezett premier mozgósította az értelmiséget, többek között Fischer Ádám karmester indított el nemzetközi aláírásgyűjtést, tiltakozva a darab bemutatása ellen. Erőteljes nyomásgyakorlás irányult a színházat fenntartó főváros irányába, Tarlós István főpolgármester nem támogatta a bemutatást, de hangsúlyozta azt is, hogy fenntartóként nem szólhat bele egyetlen intézmény műsorpolitikájába sem. Dörner György igazgató végül a főpolgármester véleményét megismerve egy másik dráma bemutatása mellett döntött. Az Új Színház szimbólumává vált egy olyan politikai-világnézeti meggyőződésnek, melyet az értelmiség, a kulturális elit sikerrel tudott megjeleníteni a nemzetközi közvélemény előtt, és a kormányzattól lényegében függetlenül működő színház tevékenységét és szerepvállalását a magyar politikai kultúrához és áttételesen a kormányzat tevékenységéhez tudta kötni. A véleményformáló elit egy részének és az ellenzéknek érdeke, hogy ezt a konfliktusfelületet életben tartsa, működtesse, mivel ezekből a morális tartalommal megtöltött vitákból csak nyertesen kerülhet ki. Megítélésünk szerint a politikai közösség identitásának kifejezését szerencsésebb lehet más felületeken keresztül kifejezni, mert ezek a felületek sokkal nehezebben uralhatóak.

Nemzeti Könyvtár néven indult könyvsorozat, Kerényi Imre, az alaptörvény terjesztésével kapcsolatos koncepció kidolgozásáért, végrehajtásának irányításáért felelős miniszterelnöki megbízott irányításával. A sorozatot bemutatta Kerényi megfogalmazása szerint azokat a műveket választották ki, amelyeket a kormány ajánl hívei és leendő hívei számára, a béke-menet résztvevőinek. Ez a könyvsorozat állítása szerint arra tesz kísérletet, hogy megfogalmazza a nemzeti oldal saját kánonát, kultuszkönyvtárnak tekinthető. Kerényi szerint minden politikai rendszer törekszik és törekedjen is arra, hogy filozófiáját megjelenítse épületekben, szobrokban, könyvsorozatokban. A könyveket a magyarság és a haza szeretete köti össze, ez a kánon nem támad senkit, más kánonokat sem – közölte. 2013 karácsonyáig összesen 24 kötet jelenik meg, többek között Tormay Cécile, Esterházy János, Bethlen István, Kós Károly és Bánffy Miklós tollából, életéről. A könyvekhez kapcsolódva öt szobrot és közteret is felavatnak, felújítanak majd, amelyek a fenti közéleti személyiségek, írók nevét viselik, továbbá konferenciákkal, televíziós műsorokkal is megemlékeznek róluk. A könyvsorozat hullámokban jelenik majd meg, egyszerre 24 kötetet jelentetve meg hét rovatban: a magyar írók, a magyar hősök, a magyar tájak, a magyar mesék, a magyar ízek, a magyar ritkaságok és magyar ünnepek kategóriákban. Értékelésünk szerint nem feltétlenül szerencsés a nemzeti ká-

non újrairására vonatkozó törekvéseket ilyen formában kifejeteni, különösen akkor, amikor a kormány számára kifejezetten kedvezőtlen közhangulat uralkodik. Az ilyen, vállaltan átpolitizált kultúrpolitikai lépések nem feltétlenül jelentenek olyan mértékű nyereséget a támogatói bázis körében, ami kompenzálhatja a hasonló lépésekben rejlő nyilvánvaló veszélyforrásokat.

A konfliktustér hasonló tagolódására mutat rá Ferlinghetti díjazásának az ügye is. Lawrence Ferlinghetti amerikai költő ugyanis emberi jogi aggályokra hivatkozva visszautasította a Magyar PEN Club által első alkalommal odaítélt Janus Pannonius-díj nagydíját. "Mivel a díjat jelenleg részben a magyar kormány finanszírozza, és mivel a jobboldali rezsim politikája a tekintélyelvű irányítás felé, következésképpen a szabad véleménynyilvánítás és a polgári szabadságjogok korlátozása felé tolódik, nem tartom lehetségesnek, hogy elfogadjam a díjat" - írta a költő Szócs Gézának, a Magyar PEN Klub elnökének. Egy amerikai blogon¹³ olvasható Szócs Géza és Lawrence Ferlinghetti levélváltása: "Feltételezve, hogy a Magyar PEN Club és ön elkötelezett a szólásszabadság és a társadalmi igazságosság mellett, javasolom, hogy a díj összegét használják fel egy alap létrehozására a Magyar PEN Club fennhatósága alatt. Ezt az alapot kizárólagosan olyan magyar írók munkáinak kiadására kellene felhasználni, akiknek az írásai a szólásszabadságot, az emberi jogok és a társadalmi igazságosság érvényesülését támogatják. Csupán ezen feltételek teljesülése mellett fogadhatom el a Pannonius-díjat." - írta Ferlinghetti. Szócs Géza közleményben¹⁴ tájékoztattott róla, hogy az amerikai költő ajánlatát elfogadták, felajánlották, hogy a leghátrányosabb helyzetű művészekhez kerüljön a pénz, azaz roma származású magyar költőkhöz, írókhoz, képzőművészekhez, filmesekhez, akiket a PEN Klub „a Klubrádióval, mint a szólásszabadság legexponáltabb hazai szereplőjével” összefogva keresne meg. A Népszava kérdésére¹⁵, hogy nem tartja-e kompromittálónak, hogy egy nagy presztízsűnek szánt díjat rögtön az első alkalommal visszautasítanak, Szócs azt válaszolta, ezzel a lépéssel nem a díjat kompromittálták. A magyar kormányt szerették volna rossz színben feltüntetni, ám ehelyett a magyar kultúra került kínos helyzetbe.

Ellenpéldának tekinthetjük a Nemzeti Színház esetét. A Nemzetit vezető Alföldi Róbertet sokan sokféleképpen bírálták, a kulturális kormányzat részéről azonban megítélésünk szerint a média által sugalltakkal ellentétben nem érte támadás a Nemzeti vezetését. Az államtitkár elismerte a Nemzeti vezetésének sikereit, különös tekintettel arra, hogy a Nemzetinek mindig sokféle nézői igénynek kell eleget tennie.¹⁶ A Nemzeti Színház főigazgatói posztjára hamarosan kiírják a pályázatot, ez motiválhatja a sajtó kitüntetett érdeklődését a színház vezetősége és a kulturális államtitkárság közötti viszonyra vonatkozóan. Ehhez kapcsolódóan érdeklődésre tarthat számot az a tény is, hogy a jobboldal ikonikus darabjának, az István, a király harmincéves jubileumi előadásának rendezésére éppen a sokat támadott Alföldi Ró-

¹³ <http://georgeszirtes.blogspot.hu/2012/10/ferlinghetti-declines-hungarian-prize.html>

¹⁴ http://os.mti.hu/hirek/78600/a_magyar_pen_club_elnokenek_kozlemenye-1_resz

¹⁵ <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=592210>

¹⁶ <http://mno.hu/grund/l-simon-laszlo-meltatta-nemzeti-szinhat-1105729>

bertet kérték fel. Értékelésünk szerint ez a gesztus rámutat arra, hogy a politikai motivációk, bár kétségtelenül befolyásolják, nem minden esetben határozzák meg a művészi teljesítmény megítélését.

A problématerkép felrajzolásában egy másik szempontot jelenthet a vezetőváltás és ehhez kapcsolódóan az előző vezetés örökségéhez való viszony. Érzékelhető, hogy az államtitkár személye önmagában is konfliktusfelületté válhatott, támadások érték alkotói munkássága miatt (pl a közelmúltban bemutatott Szubjektív Ikonosztáz című munkáját szókimondása, provokatív hangvétele miatt támadták), illetve sokáig tematizálni tudta a sajtót, hogy elítélteket foglalkoztat családi gazdaságában. Úgy értékeljük, hogy ezek a támadások természetüket tekintve az erősödő pozíciójú politikai szereplő delegitimálására irányulnak, említésükön túl azonban nem kívánják meg további következtetések levonását.

Az előző vezetés öröksége az intézményi szerkezetben és a finanszírozás terén egyaránt feladatok elé állítja a jelenlegi vezetést. A tárca számos belső feszültséget hordozott magában, ezek egy része a tárcát jellemző szerkezeti gyengeségekből következett: az ágazathoz tartozó ügyek több különböző kormányzati és a kormányzati szerkezethez kívülről kapcsolódó szereplőhöz tartoztak. Az államtitkár több alkalommal kifejezte az intézményi háttér megerősítésének szándékát, mivel kultúrpolitikailag komoly erőforrást képviselő intézmények egész sora került ki a tárca irányítása alól. Ezen intézmények egy része a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium alá tartozik: az országimázs formálásában szerepet vállaló intézmények, a külföldi magyar kulturális intézetek, a Balassi Intézet. Hasonló tendencia figyelhető meg a filmszakma irányítása kapcsán: a filmszakma számottevő részének felügyelete a tárca hatáskörein kívül esik. A leírt helyzet rámutat arra, hogy a kialakult szerkezet gyengeségei kormányzati szinten is érzékelhetővé váltak, így a stratégiailag kiemelt fontosságú területek működése a szerkezetből való kiemeléssel vált biztosítottá. Azáltal, hogy a tárca a keletkezett kulturális természetű feszültségek feloldására nem volt képes, kormányzati struktúráján kívüli szereplők jutottak jelentős befolyáshoz, mely az összkormányzati érdekek egységes képviseletét és érvényre juttatását kevésbé segítette, a területet jellemzően szétartó részérdekek uralták. Ez a tendencia megfordulni látszik, a szándék kifejezésén túl kezdeményezéseket is látunk. A korábban kormánybiztosként működő szereplők megbízatásának megszűnése alkalmat adott a tárcához való szorosabb kapcsolat kialakítására. Az intézményi háttér megerősítése hosszabb időtávot követelhet, a finanszírozás terén azonban egyértelműen erősödő pozíciókkal bír a kultúra. Ebbe az irányba mutat a költségvetési támogatás növekedése, a Nemzeti Kulturális Alap pedig nyilvánvaló erőforrást jelenthet, függetlenségének és autonómiájának megőrzése mellett is.

A tárca élén történt személycsere és az új államtitkár szerepfelfogása tehát a vázolt problémák feloldása felé mutat. A tendenciák irányának leírásán túl a célkitűzések sikerességének megítéléséhez hosszabb időtávra van szükség. Egy egységes kultúrpolitikai irányítás kialakítása minden bizonnyal hatékonyabban szolgálhatja az összkormányzati érdekek és szem-

pontok összeegyeztetését az ágazati részérdekekkel. Az egységes kultúrpolitika hiánya hozzájárult az ellenzék térnyeréséhez a kulturális természetű kérdések meghatározásában és a kulturális törésvonalak kiélezésében. Az elkövetkező időszak veszélyforrása változatlanul a kultúrharc felélédesének percepciója, a tárca egységes és erős irányítása azonban a kormányzati narratíva alátámasztását, megerősítését is szolgálhatja.

Kultúrpolitika, mint Budapest-politika és vidékpolitika

Az összkormányzati nézőpont felől tekintve is releváns lehet a kultúrpolitika regionális különbségeinek áttekintése. A főváros és a vidék esetében változatlanul széttartó fejlesztési irányoknak lehetünk a tanúi. A vidéki intézményrendszer átalakítása ellenére is szembetűnőek a finanszírozási nehézségek, mindemellett a nagyberuházások elsőszámú célpontjának a vidék ellenében a főváros tekinthető.

A megyei közművelődési rendszer helyzete szintén erősíti a főváros és a vidék között megfigyelhető kulturális távolságot. A megyei intézményrendszer decentralizációja azonban nem illeszkedik ahhoz a kormányzati szándékhoz, mely a nagy rendszerek átalakítása során figyelhető meg. A közoktatási intézmények vagy a levéltári rendszer centralizációjával szemben a múzeumi rendszer esetében az államtól az önkormányzati fenntartás felé elmozdulás történik. A főváros és a vidék közötti megosztottságot erősítheti az a kulturális távolság, mely megfigyelhető mind az intézményrendszer, mind a kulturális javakhoz való hozzáférés, mind a beruházások és fejlesztések irányában.

Az intézményrendszer anyagi ellehetetlenüléséhez hozzájárulhatott a gazdasági realitásokon túl a kulturális tárca előző vezetését jellemző érdekérvényesítési nehézségek. A financiális problémák az eleve gyengébb alapokon álló és kevésbé becsatornázott vidéki intézményrendszert viselték meg elsősorban, bár a monitoring által vizsgált időszakban számos példáját láthattuk, hogy az anyagi nehézségek a fővárost sem hagyták érintetlenül.

Értékelésünk szerint a belpolitikailag releváns kultúrpolitikai kérdések közül változatlanul a kulturális esélyegyenlőség megteremtése jelentheti az egyik prioritást, akár a nagyberuházások ellenében is. A lakosság kulturális közérzetének javításához egy dekonjunkturális időszakban nem feltétlenül járul hozzá egy Múzeumligethez hasonló volumenű beruházás, ugyanakkor a helyi kulturális szolgáltatók helyzetének romlását mindennapi tapasztalatként élheti meg. Kérdéses, hogy a megyei közgyűjteményi rendszer jelenlegi kialakítása mennyiben lesz képes szolgálni a kulturális javakhoz való hozzáférés kiegyensúlyozottabbá tételét.

Nemzetközi kontextus

A kultúrpolitika nemzetközi kontextusának vizsgálatában az adott időszak során elemzési szempontnak a nemzetközi kulturális együttműködések rendszerét, illetve a kulturális együttműködések gazdasági vonatkozásait választottuk. A kulturális együttműködések ugyanis nem tekinthetők kizárólag az ágazati érdekeket szolgáló, partikuláris lépéseknek, stratégiai jelentőségüket az összkormányzati szempontok kontextusába ágyazva nyerik el. A szigorúan vett szakpolitikai racionalitáson túlmenő, gazdasági-politikai szándékok és érdekek által motivált kultúrdiplomáciai kapcsolattartás egy átalakuló világrendben kiemelkedő fontosságúvá válhat.

A vizsgált időszakból két viszonyrendszer tekintetében történetek előrelépések, egyfelől a Magyarországon megrendezett Finnugor Világkongresszushoz kötődően, másrészt a kínai-magyar kulturális kapcsolatok tekintetében.

Szeptember 5. és 7. között tartották ugyanis a Finnugor Népek VI. Világkongresszusát Észtország, Finnország, Oroszország és mintegy 25 finnugor nyelvű nemzetiség részvételével. A konferencia elsődleges célja a finnugor nyelvokon népek közötti kapcsolatok erősítése volt, a kulturális jellegű rendezvényeken túl azonban idén először gazdasági fórum is szerepelt a programban. A gazdasági fórum deklarált célja volt, hogy előkészítse azt a tagállamok közötti együttműködést, mely hosszabb távon is megalapozza a kapcsolatrendszer további fejlesztésének lehetőségét. A négyévente megrendezett kongresszus magyarországi megszervezésének koordinálásáért miniszteri biztосként Hammerstein Judit helyettes államtitkár felelt. A kongresszus megrendezéséhez az Emberi Erőforrások Minisztériuma 150 millió forintos támogatást biztosított.

A gazdasági színtéren meghirdetett keleti nyitás politikája a kultúrpolitika területét sem hagyta érintetlenül. A Kínával való kulturális kapcsolatok megerősítésében számos lépésnek lehattünk tanúi. A kínai-magyar kulturális együttműködés elmélyítésének jegyében L. Simon László július 20-án fogadta a Kínai Népköztársaság Kulturális Minisztériumának delegációját. A találkozón elhangzott, hogy a kulturális intézetek kölcsönös megnyitása lehet a kínai-magyar kulturális kapcsolatok elmélyítésének egyik fontos pillére.

A kínai-magyar kulturális kapcsolatok erősödésének eredményeként számos nagy jelentőségű kulturális eseményre került sor a két országban. A Pekingi Operaház budapesti vendégszereplése mellett ide sorolhatjuk az augusztusban megnyílt kínai kortárs művészeti kiállítást, mely az elmúlt harminc év kínai képzőművészetét bemutatva a Szépművészeti Múzeum eddigi legnagyobb alapterületű időszaki kiállítása.

Swot-analízis

A kultúrpolitikai erőter feltérképezése során differenciált képet kaptunk a terület sajátosságairól. A tárca élén történt személycserét követő átmeneti időszak lezárulása várható, a következtetések is ebben a kontextusban értelmezendők. Összességében sikeresnek tekinthető a kultúra területének újrapozicionálása a kormányzati erőtéren belül, bár ez inkább a mozgástér növekedésének és a kulturális ágazat erősödésének tekinthető, mint a stratégiai céldimenzió irányváltásának. Az új államtitkár biztosítani tudta cselekvőképességének feltételeit, többek között enyhítve a területet gyengítő forráshiányon. Egyelőre nem tekinthető tisztázottnak a szerkezeti feltételeken túl, a tartalmi kérdésekre vonatkozó vízió iránya, de ennek megítéléséhez mindenképpen hosszabb időtávra van szükség. A tárca szerepvállalása a megyei múzeumi rendszer illetve az örökségvédelem átalakításában arra utal, hogy a gazdasági racionalitás könnyen felülírhatja az ágazati érdekeket. Kérdéses, hogy az említett intézkedések nem jelentenek-e a gazdasági nyomásgyakorlás számára szabad felületet. A legjelentősebb veszélyforrásnak változatlanul a cselekvőképesség alapját veszélyeztető, társadalmat megosztó szimbolikus kérdések lehetséges eskalálódását látjuk. Az ellenzék által kontrollált kulturális tematika elsősorban a nemzetközi kontextus újraírását, a kormányzat esetleges elszigetelődésének megerősítését eredményezheti. A kulturális kérdések ugyanis rendre politikai motivációk közvetítő közegévé válnak, mely közeget az ellenzék nagyobb sikerrel alakít. A véleményformáló elit által használt kulturális kód pedig alkalmas a kulturális kérdések átfordítására, a kormányzat európaiságának és demokratikus elkötelezettségének mércéjévé téve azokat. A kultúrpolitika a kormányzati logika szempontjából változatlanul nem tekinthető stratégiai jelentőségű területnek, bár egy hatalompolitikai rendszer hosszabb időtávú stabilitásának biztosításában a kultúrpolitika is szerephez juthat. A kormányzás alapját jelentő erős politikai közösség önazonosságában erősíthető meg kultúrpolitikai eszközökkel, a kormányzati narratíva alakítása felől nézve is lehetőségeket rejt magában a terület. Az államtitkár álláspontja szerint „kultúrával nem lehet választást nyerni, de rossz kultúrpolitikával el lehet veszíteni a választást”.¹⁷ A kultúrpolitika elosztási kérdésként való kezelése olyan konfliktusfelületek megnyitását és kontrollátlanságát eredményezheti, melyek akár a választási győzelemre nézve is veszélyforrást jelenthetnek.

¹⁷ http://www.hetek.hu/interju/201207/fogast_keresnek_rajtam_ez_termeszetes